

S. D. Post, *Pieter Boddaert en Rutger Schutte. Piëtistische dichters in de achttiende eeuw* (Dissertatie KUN 1995; Houten: Den Hertog, 1995, 477 blz., f49,50, ISBN 90 331 1096 2).

De schrijver constateert dat in de achttiende eeuw ongeveer 370 piëtistische bundels zijn verschenen, waarvan ongeveer 150 eerste uitgaven. Aan dit bronnenmateriaal is tot op heden nauwelijks aandacht besteed. De auteur wil met zijn onderzoek een bijdrage leveren tot de beeldvorming van het piëtistische leven in die eeuw. Hij geeft aan wat hij onder piëtistische poëzie verstaat, namelijk de gedichten en liederen waarin de groep kerkgangers die in de achttiende eeuw met de naam 'fijnen' werd aangeduid, zich heeft herkend. Zij waren de precieze, bevindelijk gereformeerden uit de achttiende eeuw.

Het boek begint met een hoofdstuk waarin de schrijver een aantal kenmerken van de piëtistische poëzie in de achttiende eeuw op een rij zet. Hij doet dit aan de hand van een studie van het voorwerk en met name de voorwoorden van 73 bundels. Zo komt hij tot een aantal karakterisering van typisch piëtistische poëzie. Ik noem er hier enkele: de meeste dichters schreven voor 'Gods volk', hoewel sommigen, onder wie Boddaert, ook schreven voor bekering van 'onbekeerden' of 'onwedergeborenen'. Ook waarschuwt de dichter vaak tegen het zelfbedrog van de zogenaamde 'naamchristenen': leden van de kerk die menen dat ze in geestelijk opzicht binnen zijn, maar die het ware leven des geloofs missen. Veel gedichten waren bedoeld als liederen, of om in gezelschappen te worden gezongen of voorgelezen. De taal van de gedichten is 'de tale Kanaans', dat wil zeggen doorspekt met bijbelse uitdrukkingen en woorden.

De hoofdmoot van de dissertatie wordt gevormd door twee biografieën van dichters die een centrale plaats innamen in de achttiende-eeuwse piëtistische dichtkunst: Pieter Boddaert (1694-1760) en Rutger Schutte (1708-1784). Zij werden in hun tijd gezien als belangrijke piëtistische auteurs en publiceerden beiden vijf dichtbundels en vele herdrukken. De nadruk ligt hierbij op hun dichterschap.

Pieter Boddaert (1694-1760) stamde uit een van de rijkste families in Middelburg. Hij was daar advocaat en wist in 1718 twee belangrijke en goed betaalde ambten te verwerven. In dat jaar werd hij griffier van het Leenhof van Vlaanderen en ook van de Admiraliteit van Zeeland. Boddaert schreef in 1717 al gedichten. Na zijn bekering in 1719 maakte hij alleen nog piëtistische gedichten, met zwaar accent op ethische zaken. Hij publiceerde zijn eerste bundel in 1726.

Het klimaat voor het maken van piëtistische poëzie was goed in het Middelburg van rond 1720. Met name de sociale bovenlaag had belangstelling voor deze stroming. En omdat voor een piëtist het lezen of zingen van piëtistische poëzie een essentieel onderdeel van persoonlijke devotie was (naast bijbellezen en gebed), leefden er veel dichters in de stad om aan die vraag te voldoen.

Tijdens zijn leven was Pieter Boddaert een van de bekendste en in bepaalde kringen meest geliefde dichters van die groep, volgens de auteur vanwege zijn persoonlijke en directe stijl. Na zijn dood raakte hij echter snel in de vergetelheid. Dit was overigens aan het einde van de achttiende eeuw tevens het geval met de piëtistische poëzie zelf.

De tweede dichtersbiografie is die van Rutger Schutte (1708-1784). Hij kwam oorspronkelijk uit Twente en studeerde theologie in Utrecht. Zijn bekering was een geleidelijk proces en vond plaats rond 1730, een jaar na zijn aankomst in Utrecht. In deze periode is hij ook begonnen met het schrijven van piëtistische poëzie. Na zijn studie werd hij predikant in achtereenvolgens Zaltbommel, Dordrecht en Amsterdam. Hij profileerde zich nauwelijks als predikant, maar des te meer als dichter. Hij richtte zich op een elitair publiek met zijn geannoteerde (!) liederen- c. q. gedichtenbundels. De poëzie van dominee Schutte was desalniettemin zingbaar en van hoog niveau.

Het boek besluit met een thematische analyse van de gedichten van Boddaert en Schutte, die

ons diep in de piëtistische denkwereld voert en de lezer een idee geeft van het religieuze gehalte van de dichtbundels. De auteur heeft zich hiertoe tot de belangrijkste thema's beperkt en deze per dichter uitgewerkt. Daarnaast kijkt hij naar het gebruik van de 'tale Kanaans'. Hij baseert zich bij dit alles vooral op de dissertatie van C. van de Ketterij uit 1972 over piëtistisch woordgebruik. Ook vergelijkt hij de schrijfstijl van beide dichters. De thema's die aan bod komen, zijn: wedergeboorte, de driehoofdige vijand (duivel, wereld en het eigen ik), blijdschap als vrucht van het geloof. Pieter Boddaert blijkt veel gedichten ter overtuiging en bekering van ongelovigen te hebben geschreven. Dit is volgens de auteur niet echt verwonderlijk, omdat hij zelf was bekeerd dankzij de bespreking van een gedicht. Dominee Rutger Schutte hield zich hier niet zo mee bezig en was bovendien afstandelijker. Beide dichters benadrukken in hun gedichten dat de grootste vijand van het geloofsleven van de vrome het eigen verdorven ik is. Beiden beschrijven het geloofsleven als vol dynamiek en waarschuwen voor het gevaar van zelfbedrog en 'naamchristendom'. Deze laatste twee eigenschappen bestempelen hen duidelijk als behorend tot de kring van de 'fijnen'.

Tot slot van zijn analyse oordeelt de auteur dat Boddaert authentieker, want persoonlijker, overkomt dan Schutte, die door geleerd taalgebruik afstand scheidt. Schuttes gedichten richten zich volgens hem ook tot een 'gestudeerd' publiek. Boddaert gebruikt de tale Kanaans vaker en zorgvuldiger dan Schutte. Uitgaande van zijn definitie meent de auteur daarom dat de gedichten van de eerstgenoemde van een hoger piëtistisch gehalte zijn.

M. J. A. Jansen

O. van Nimwegen, *De subsistentie van het leger. Logistiek en strategie van het geallieerde en met name het Staatse leger tijdens de Spaanse successieoorlog in de Nederlanden en het Heilige Roomse rijk (1701-1712)* (Dissertatie Utrecht 1995; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1995, 400 blz., ISBN 90 6707 397 0).

In de periode 1956-1964 verscheen, in drie kloeke banden, deel VIII van het overzichtswerk over het Staatse leger. Het vormde de neerslag van een uitputtende studie over de inzet van de strijdmacht van de Republiek tijdens de Spaanse successieoorlog (1702-1713) en over de gebeurtenissen tot aan de totstandkoming van het Barrièretraktaat (1715). Geheel volgens de traditie van de toenmalige militaire historiografie — het vak heette toen niet voor niets nog knjgsgeschiedenis — staan in dit werk de veldtochten en de wapenfeiten centraal. Wie echter ooit dit deel VIII van *Het Staatse leger* heeft geraadpleegd, zal hebben geconstateerd dat de auteur, de bekende krijgshistoricus Jan Willem Wijn, ook nieuwe wegen heeft ingeslagen. Zo wordt in dit boek veel aandacht besteed aan de wijze waarop de Engelse en Staatse generaals onder leiding van opperbevelhebber Marlborough met elkaar hebben samengewerkt. In de 2.200 pagina's die aan deze bijzondere episode van de Nederlandse knjgsgeschiedenis zijn gewijd, komt de logistiek echter slechts zijdelings aan de orde. Olaf van Nimwegen, die evenals Wijn in Utrecht is opgeleid, stelde zich enkele jaren geleden tot taak om dat nog onderbelicht gebleven aspect aan een nader onderzoek te onderwerpen. Wat dat zoal heeft opgeleverd, is terug te vinden in de hier te bespreken publicatie.

Hoofdthema van het boek vormt de broodvoorziening bij het geallieerde leger tijdens de veldtochten in de zuidelijke Nederlanden. Dat deze bepaald geen sinecure was, blijkt wel uit het gegeven dat deze troepen, gemiddeld zo'n 120.000 man, per dag maar liefst 180.000 rantsoenen oftewel 45.000 broden consumeerden. Dit onderdeel van de voedselverstrekking lag in handen van de Raad van State en de Engelse *Treasury*, die de eerste in dit opzicht volledig